SIFATLI TA'LIM – YORQIN KELAJAK
ISSN: 3060-4761
TerDPI ILMIY XABARNOMASI / SCIENTIFIC BULLETIN OF THE TerSPI / НАУЧНЫЙ ВЕСТНИК ТерГПИ

FILOLOGIYA VA TILLAR

UDK:373.3.091.3:811.512.133
ORCID: 0009-0004-7277-9874

ABDUNAZAROVA ZAYNAB ALMUROD QIZI,
Termiz pedagogika instituti
katta o'qituvchisi, p.f.f.d.
E-mail: zaynababdunazarova615@mail.com

BOSHLANG'ICH TA'LIM JARAYONIDA O'QUVCHILARNING IJTIMOIYLASHUVI — IJTIMOIY–PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA

ANNOTATSIYA: Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarida ijtimoiy–kommunikativ kompetentlikni rivojlantirish jarayoni hamda ijtimoiy–kommunikativ kompetentlik va uning komponentlari shaxs ijtimoiy faoliyatining asosiy sifatida juda keng tadqiq etilgan. Ijtimoiy–kommunikativ kompetentlikning murakkab tuzilmasi, kommunikativlikning ijtimoiy jarayon bilan bog'liqligini bildiruvchi tushuncha sifatida o'rganilgan. Ushbu muammoning muhimligi shundaki, u shaxsning ham ijtimoiyligi, ham kommunikativligini anglatish bilan bir qatorda, ushbu ikki tushunchaning birlashuvi natijasida yangi ijtimoiy–kommunikativ kompetentlik atamasining yuzaga kelishi bilan bog'liqdir. Jamiyatda shaxsni shakllantirish muammosini chuqurroq tahlil qilish uchun "shaxs", "individ", "individuallik", "jamoa" va "jamoatchilik" kategoriyalar ko'p qirrali mazmunga ega bo'lib, gumanitar fanlar kontekstida turlicha talqin qilinadi. Pedagogika va psixologiyaning e'tirof etilgan ilmiy pozitsiyalariga ko'ra, shaxs madaniy–tarixiy jarayonning markaziy subyekti sifatida qaralib, jamiyatning moddiy va ma'naviy madaniyatini rivojlantirishda asosiy rol o'ynaydi.

KALIT SO'ZLAR: *imitatsion modellar, ijtimoiylashuv, muloqot, jamoa, jamiyat, dars, metodika, bosqichlar, o'quvchilar, suhbat, maqsad, mazmun, motivatsiya, surat va illyustratsiyalar, dekoratsiyalar va tarqatma materiallar.*

СОЦИАЛИЗАЦИЯ УЧАЩИХСЯ В ПРОЦЕССЕ НАЧАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ – КАК СОЦИАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ПРОБЛЕМА

АННОТАЦИЯ: В данной статье комплексно исследуется процесс формирования социально-коммуникативной компетентности учащихся начальной школы, а также социально-коммуникативная компетентность и её компоненты как основа социальной активности личности. Рассматривается сложная структура социально-коммуникативной компетентности как понятие, выражающее связь коммуникации с социальным процессом. Значимость данной проблемы заключается в том, что, помимо обозначения как социальности, так и коммуникативности личности, она связана с возникновением нового термина «социально-коммуникативная компетентность» в результате слияния этих двух понятий. Для более глубокого анализа проблемы формирования личности в обществе категории «личность», «индивид», «индивидуальность», «общность» и «коллективизм» имеют многогранное значение и по-разному трактуются в контексте гуманитарных наук. Согласно признанным научным позициям педагогики и психологии, личность рассматривается как центральный субъект культурно-исторического процесса и играет ключевую роль в развитии материальной и духовной культуры общества.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: *имитационные модели, социализация, общение, коллектив, общество, урок, методика, этапы, ученики, беседа, цель, содержание, мотивация, картинки и иллюстрации, оформление и раздаточный материал.*

SOCIALIZATION OF STUDENTS IN THE PROCESS OF PRIMARY EDUCATION - AS A SOCIAL-PEDAGOGICAL PROBLEM

ABSTRACT. This article extensively studies the process of developing social-communicative competence in primary school students, as well as social-communicative competence and its components as the basis of a person's social activity. The complex structure of social-communicative competence is studied as a concept that expresses the connection of communication with the social process. The importance of this problem is that, in addition to denoting both the sociality and communicativeness of the individual, it is associated with the emergence of a new term of social-communicative competence as a result of the merger of these two concepts. For a deeper analysis of the problem of personality formation in society, the categories of "person", "individual", "individuality", "community" and "collectivism" have a multifaceted meaning and are interpreted differently in the context of the humanities. According to the recognized scientific positions of pedagogy and psychology, the individual is considered as the central subject of the cultural-historical process and plays a key role in the development of the material and spiritual culture of society.

KEYWORDS: *imitation models, socialization, communication, team, society, lesson, methodology, stages, students, conversation, goal, content, motivation, pictures and illustrations, decorations and handouts.*

KIRISH. Insonning individualligini saqlash va uni rivojlantirish doimo falsafiy anglash predmeti bo‘lgan. Shaxs rivojlanishi tabiat va insonni o‘zgartiruvchi turli xil amaliy faoliyatda sodir bo‘ladi. Faoliyat nazariyasining asosiy qoidalari Mustaqil Davlatlar Hamdo‘stligi olimlaridan L.S.Vigotskiy [1], A.N.Leontyev [2], S.L.Rubinshteyn [3] va boshqalarning ishlarida rivojlantirilgan. Shaxs ijtimoiylashuvi barcha faoliyat turlarida ifodalanadi. Shaxs jamoaviy munosabatlarsiz namoyon bo‘la olmaydi. Shuning uchun ham ijtimoiylashuv muammosi pedagogikada ustuvor yo‘nalish sifatida qaraladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR. Jamoaviy munosabatlarda ilk maktab yoshidagi o‘quvchilarning ijtimoiy–madaniy adaptatsiyasini rivojlantirishda ularni pedagogik–psixologik qo‘llab–quvvatlash quyidagilarda o‘z ifodasini topadi:

1. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining jamoaviy muhitda muvaffaqiyatli ijtimoiy–madaniy moslashuvi, psixologik–pedagogik tadqiqotlar ma’lumotlariga ko‘ra, teng imkoniyatlar tamoyiliga asoslangan individual yondashuvni talab qiladi. Samarali pedagogik yordam o‘quvchilar jamoasining umumiy xususiyatlarini ham, har bir bolaning individual xususiyatlarini, shu jumladan gender jihatlarini hisobga oladigan tabaqalashtirilgan yondashuvni talab qiladi. Shu bilan birga, eng muhimi, pedagogik ta’sir kontekstga xos bo‘lishi kerak, bunda o‘quvchilarning o‘zlari paydo bo‘lgan muammolarni hal qilish uchun qaror qabul qilish jarayonida faol ishtirok etishlari kerak. Vaziyatlarni birgalikda tahlil qilish va harakatlarni xolis baholashga asoslangan hamkorlikda muammolarni hal qilish boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining samarali ijtimoiy–madaniy rivojlanishining ajralmas shartidir.

2. Guruh dinamikasida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining ijtimoiy–madaniy moslashuvini optimallashtirish o‘qituvchidan individual yondashuv foydasiga standartlashtirilgan o‘qitish modellaridan foydalanishdan voz kechishni talab qiladi. Samarali pedagogik strategiya, birinchi navbatda, bolalar guruhining umumiy xususiyatlarini tahlil qilishni va tegishli diagnostika vositalarini qo‘llash orqali har bir o‘quvchining o‘ziga xos xususiyatlarini keyinchalik aniqlashni o‘z ichiga oladi. Faqatgina bunday har tomonlama baholash asosida jamoaviy munosabatlar doirasida har bir bolaning adekvat ijtimoiy–madaniy rivojlanishini ta’minlaydigan tabaqalashtiril-gan pedagogik yordam dasturlarini ishlab chiqish mumkin. Shunday qilib, boshlang‘ich maktab o‘quvchilarining muvaffaqiyatli ijtimoiylashuvining asosiy omili – bu pedagogik yondashuvning moslashuvchanligi va uning guruhdagi shaxslararo o‘zaro munosabatlar dinamikasiga moslashishi.

3. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining ijtimoiy–madaniy rivojlanishi sharoitida pedagogik strategiya mustaqil ta’lim va hamkorlikda o‘rganishni rag‘batlantirishga qaratilgan bo‘lishi kerak. Loyiha faoliyati va jamoaviy tadqiqotlarni rag‘batlantirish nafaqat bilimlarni egallashga, balki ijtimoiy o‘zaro ta’sir uchun muhim ko‘nikmalarni rivojlantirishga ham yordam beradi. Shunday qilib, kognitiv faollik va hamkorlik kompetentsiyasini rivojlantirishga qaratilgan pedagogik yordam boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining muvaffaqiyatli ijtimoiylashuvining asosiy omilidir. Ushbu yondashuv o‘z–o‘zini tartibga soluvchi ta’limni rivojlantirishga va ijobiy guruh dinamikasini shakllantirishga yordam beradi, bu esa, o‘z navbatida, bolalarning jamiyatda muvaffaqiyatli moslashishiga yordam beradi.

4. Bolalar guruhida ijobiy shaxslararo munosabatlarni shakllantirish sohasidagi pedagogik kompetensiya sog‘lom ijtimoiy va axloqiy me’yorlarni ichkilashtirishga qaratilgan usullarni egallashni nazarda tutadi. O‘quvchilarning jamoada samarali muloqot qilish va axloqiy jihatdan to‘g‘ri munosabatda bo‘lish ko‘nikmalarini muvaffaqiyatli egallashi qo‘llaniladigan pedagogik texnologiyalar samaradorligining ko‘rsatkichi bo‘lib, ijtimoiy–madaniy rivojlanishning asosiy maqsadlariga erishishdan dalolat beradi va o‘qituvchilarning o‘quvchilarning kommunikativ qobiliyatlarini rivojlantirish bo‘yicha maqsadli va tizimli ishlarining natijasidir. B.R.Djurayeva, H.M.Tojiboyeva, G.M.Nazirovalarning fikricha, “shaxslararo muloqot natijasida sheriklik va do‘stlik munosabatlari vujudga keladi hamda rivojlanadi, shunga mos ravishda o‘rtoqlik va do‘stlik ruhi shakllangan kichik guruhlar paydo bo‘ladi. Ular shaxs ma’naviyatini shakllantirishning eng muhim omilidir, chunki ularda o‘zaro yordam, ma’naviy qo‘llab–quvvatlash, g‘amxo‘rlik, hamdardlik va shu kabi umuminsoniy qadriyatlarning asoslariga erishiladi”[4]. Shubhasiz, maktab jamoasi bolaning shaxsini shakllantirish jarayonida muhim rol o‘ynaydi va uning individual rivojlanishida neytral omil sifatida qaralishi mumkin emas. Aksincha, maktab muhiti ijtimoiylashuv uchun muhim makon vazifasini bajaradi, bunda bola nafaqat o‘zining shaxsiy manfaatlarini kashf qilish, balki tengdoshlari bilan birgalikdagi faoliyat bilan shug‘ullanish imkoniyatiga ega. O‘quvchilarning e’tibori ma’lum bir bolaning manfaatlariga qaratilgan bo‘lsa va pedagogik muhit uning tengdoshlarini ushbu o‘quvchining qadriyatlar dunyosiga jalb qilishga yordam beradigan sharoitda, bolalar jamoasining hamjamiyati konstruktiv bo‘lib, unga kognitiv va shaxsiy qiziqishlarni rivojlantirish ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Shu bilan birga, shuni hisobga olish kerakki, bir guruh ichidagi o‘quvchilar qiziqishlarining to‘liq mos kelishi juda kam uchraydigan hodisadir. Aksariyat hollarda o‘quvchilarning qiziqishlari qisman farqlanadi, bu esa,

o'qituvchidan ta'lim faoliyatini tashkil etishga alohida yondashuvni talab qiladi. O'quvchilarning birgalikdagi faoliyat jarayonida o'zaro munosabati ularning har biriga o'z ehtiyojlarini qondirish va shaxsiy manfaatlarni amalga oshirish imkoniyatini beradi.

Ta'kidlash kerakki, bunday o'zaro ta'sir o'quvchilarning shaxsiy manfaatlari shaxsiy manfaatlar bilan cheklanib qolmasdan, balki umumiy maqsadlarga erishishga hissa qo'shsa, jamoaga eng katta foyda keltiradi. Aks holda, agar o'quvchi o'z manfaatlarini faqat shaxsiy intilishlar doirasidan tashqariga chiqmaydigan o'z maqsadlari doirasida qondirishga intilsa, uning jamoaviy o'zaro ta'sirga qo'shgan hissasi minimal bo'lib qoladi, bu esa, jamoaviy boyitish va birgalikda rivojlanish imkoniyatlarini cheklaydi.

T.V.Yermolova, S.Y.Mesheryakova va N.I.Ganoshen-kolarning fikriga ko'ra, "Agar bola o'z manfaatlarini farqlashni o'rganmagan holda jamoaning manfaatlariga ko'r–ko'rona bo'ysunsa, jamoaviy va shaxsiy manfaatlarning mos kelishi mavhumdir. Birgina o'quvchining qiziqishlari va ehtiyojlari nafaqat jamoa tomonidan baham ko'riladi, balki o'ziga nisbatan salbiy munosabatni ham keltirib chiqaradi. Bunday holda u o'rtoqlarini o'z manfaatlari dunyosiga kiritishga harakat qilmaydi va jamoa uning individualligining rivojlanishida salbiy omilga aylanadi"[4].

NATIJALAR VA MUHOKAMA. Zamonaviy ta'lim jarayonida tengdoshlarning bolaning xatti-harakatlarini idrok etishi ko'pincha ijobiy baholarga nisbatan salbiy baholarning ustunligi, xolis tahlil qilish qobiliyatining cheklanganligi bilan tavsiflanadi. Binobarin, o'qituvchi bolaning ta'lim jarayonining ijtimoiy faol ishtirokchisi sifatidagi maqomini shakllantirishning eng muhim funksiyasiga ega, bu esa, o'z navbatida uning uyg'un shaxsiy rivojlanishiga yordam beradi.

Binobarin, aynan kattalar bolalarning ijodiy faoliyati va qobiliyatlariga bo'lgan intilishlarini qayd etish imkoniyatiga ega bo'lib, bu o'z navbatida, shaxsning muvaffaqiyatli ijtimoiy rivojlanishining muhim shartidir. Shunga asoslanib, bolaning ijodiy faolligi darajasi ko'p jihatdan u o'zini topadigan ijtimoiy muhit bilan belgilanadi, deb ta'kidlash mumkin. Shunday qilib, bolalarning ijodiy salohiyatini yuzaga chiqarish, ularning jamiyatga integratsiyalashuvi uchun qulay, qulay muhit yaratish asosiy omil hisoblanadi.

"Jamoada o'quvchining ijodiy individualligi turli hayotiy taassurotlarda, jamoa tomonidan bajariladigan vazifalarning murakkabligi va jozibadorligi, nostandart harakatlarni talab qiladigan turli xil vaziyatlarda rivojlanadi. So'ngisi, ayniqsa, muhimdir, chunki ijodiy yo'naltirish asosan kuch, aqliy va emotsional harakatlarni talab qiladigan vaziyatlarda namoyon bo'ladi"[6].

O'quvchi shaxsining shakllanishiga ta'sir qiluvchi asosiy omillardan biri bu muayyan ijtimoiy funksiyalarda ishtirok etish orqali o'zini o'zi tasdiqlash va o'zini namoyon qilish istagi. Agar bu funksiyalar bolaning rivojlanishiga hissa qo'shadigan faoliyat bilan bog'liq bo'lsa, ular uning qobiliyatlari va imkoniyatlarini rivojlantirishga hissa qo'shishi mumkin.

Tengdoshlar bilan o'zaro munosabat bolaning o'zini o'zi bilish jarayoniga sezilarli ta'sir ko'rsatadi, chunki uning harakatlariga boshqalarning munosabati uning o'zini o'zi qadrlashini sozlash uchun asos bo'ladi.

Har bir o'quvchi uchun o'zaro hurmat va do'stona muhit yaratilsa, o'quv jamoasi a'zolari o'rtasidagi sezilarli o'zaro bog'liqlik, ularning shaxsiy rivojlanishida ijobiy o'zgarishlarga olib kelishi mumkin. Bunda har bir o`quvchining shaxsiy xususiyatlari jamoaning axloqiy qadriyatlar tizimining elementlariga aylanadi. Biroq, agar o'quvchi guruh uchun o'zining muhimligini his qilmasa va jamoadagi rolini bilmasa, unda uning o'zini o'zi tasdiqlash va o'zini o'zi anglash jarayoni sezilarli darajada to'sqinlik qilishi mumkin. Shu munosabat bilan sinf guruhida mazmunli va do'stona muloqotni tashkil etishda o'qituvchining ahamiyati va mas'uliyati ortadi.

O'qituvchilar oldiga qo'yilgan vazifalarni samarali hal etish o'quvchilarning qiziqishlari, qobiliyatlari va ehtiyojlari hisobga olingan taqdirdagina mumkin bo'lishini o'quv amaliyoti yaqqol ko'rsatib turibdi. Jamoani shakllantirishda ushbu tamoyilga e'tibor bermaslik tarbiyaviy ishlar darajasining pasayishiga olib keladi va o'quvchilar jamoasining jipsligiga salbiy ta'sir qiladi. Bunday tadbirlar mavjud bo'lmaganda, o'quvchilarda xudbinlik, shafqatsizlik va boshqalarning muammolariga befarqlik bilan qarash xavfi ortadi. Natijada, jamoada rahm-shafqat, hamdardlik, yordam berishga tayyorlik kabi muhim fazilatlar shakllanmaydi, bu esa, ta'lim muhitining ijtimoiy-psixologik iqlimiga salbiy ta'sir qiladi.

O'quvchi shaxsining shakllanishiga ta'sir qiluvchi asosiy omillardan biri bu muayyan ijtimoiy funksiyalarda ishtirok etish orqali o'zini o'zi tasdiqlash va o'zini namoyon qilish istagi. Agar bu funksiyalar bolaning rivojlanishiga hissa qo'shadigan faoliyat bilan bog'liq bo'lsa, ular uning qobiliyatlari va imkoniyatlarini rivojlantirish-ga hissa qo'shishi mumkin.

Tengdoshlar bilan o'zaro munosabat bolaning o'zini o'zi bilish jarayoniga sezilarli ta'sir ko'rsatadi, chunki uning harakatlariga boshqalarning munosabati uning o'zini o'zi qadrlashini sozlash uchun asos bo'ladi.

Har bir o'quvchi uchun o'zaro hurmat va do'stona muhit yaratilsa, o'quv jamoasi a'zolari o'rtasidagi sezilarli o'zaro bog'liqlik, ularning shaxsiy rivojlanishida ijobiy o'zgarishlarga olib kelishi mumkin. Bunda har bir o'quvchining shaxsiy xususiyatlari jamoaning axloqiy qadriyatlar tizimining elementlariga aylanadi. Biroq,

agar o'quvchi guruh uchun o'zining muhimligini his qilmasa va jamoadagi rolini bilmasa, unda uning o'zini o'zi tasdiqlash va o'zini o'zi anglash jarayoni sezilarli darajada to'sqinlik qilishi mumkin. Shu munosabat bilan sinf guruhida mazmunli va do'stona muloqotni tashkil etishda o'qituvchining ahamiyati va mas'uliyati ortadi.

O'qituvchilar oldiga qo'yilgan vazifalarni samarali hal etish o'quvchilarning qiziqishlari, qobiliyatlari va ehtiyojlari hisobga olingan taqdirdagina mumkin bo'lishini o'quv amaliyoti yaqqol ko'rsatib turibdi. Jamoani shakllantirishda ushbu tamoyilga e'tibor bermaslik tarbiyaviy ishlar darajasining pasayishiga olib keladi va o'quvchilar jamoasining jipsligiga salbiy ta'sir qiladi. Bunday tadbirlar mavjud bo'lmaganda, o'quvchilarda xudbinlik, shafqatsizlik va boshqalarning muammolariga befarqlik bilan qarash xavfi ortadi. Natijada jamoada rahm-shafqat, hamdardlik, yordam berishga tayyorlik kabi muhim fazilatlar shakllanmaydi, bu esa, ta'lim muhitining ijtimoiy-psixologik iqlimiga salbiy ta'sir qiladi.

Jamiyat va jamoaning a'zosi sifatida shaxs o'zi yashaydigan jamoaga xos bo'lgan munosabatlar qoidalari va me'yorlarni qabul qilishga majburdir. U jamoada qabul qilinishni, uni qoniqtiradigan pozitsiyani egallashni, birgalikdagi ishlarda qatnashishni, uni boyitishni istaganligi sababli ularni e'tiborsiz qoldira olmaydi. Shunday qilib, jamoa bo'ysunish, tashkilotchilik va yetakchilikda jamoaviy munosabatlarning turli xil ijtimoiy tajribasini to'plash uchun shaxsga katta imkoniyatlar eshigini ochadi. Natijada, tashabbuskorlik, o'ziga ishonish, ijtimoiy adolat, zaif va himoyasizlarni himoya qilish istagi kabi qimmatli fazilatlar rivojlanadi. Faqatgina jamoada eng muhim: o'z-o'zini hurmat qilish, o'zini o'zi qadrlash, o'zidan qoniqish va qoniqmaslik kabi shaxsiy fazilatlar shakllanadi.

XULOSA. Shaxsning jamoaviy va individual rivojlanishni tashkil etishning asosi sifatida qayd etilgan prinsiplar, shaxsning tajribasi butun tarixiy davrdan hozirgi vaqtgacha bir qator o'z zamonasining ilg'or pedagogi, mutafakkirlarning tarbiya nazariyasi va amaliyotida izchil ochib berilgan. Ushbu prinsiplar insonni shaxs sifatida shakllantirish va jamoaviy munosabatlar tufayli shaxsni tarbiyalash jarayonida zamonaviy mazmun, metodologiya va pedagogik rahbarlik usullarini rivojlantirishga yo'l ochadi.

Bola shaxsi rivojlanishining shartlari – insonlardan ularga meros bo'lib o'tadigan o'zaro munosabatlari, madaniyati, tarixi, urf–odatlari, ta'lim tizimi, mafkura va axloq va an'analarida namoyon bo'ladigan ijtimoiy faoliyat shakllaridir. Mazkur holatlar bolaning kelajakda shaxs sifatida rivojlanishi uchun potensialni o'z ichiga oladi. Buni esa, bolani insoniy munosabatlar tizimiga o'z vaqtida jalb etmasdan turib amalga oshirib bo'lmaydi.

Ta'lim-tarbiya jarayonini tashkil etish jamoaviy tavsifdagi birgalikdagi faoliyatni o'zlashtirishda tarbiyaviy vazifalarni muvaffaqiyatli hal etadi. Jamoa va shaxs munosabatlari ijtimoiy muhitni tartibga keltirib turuvchi muhim omil hisoblanadi.

Shaxs ijtimoiylashuvini tarkib toptirish maktabgacha ta'lim va boshlang'ich ta'lim jarayonida o'quvchilarni yangi muhitga moslashuvini amalga oshirishda asosiy shart hisoblanadi. Ijtimoiylashuvni amalga oshirishda o'quvchilar individual psixologik xususiyatlarini hisobga olish, shaxsga jamoa orqali ta'sir ko'rsatish, jamoaviy munosabatlarni boshqarish kabi tamoyillarga amal qilish lozim bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1.Vigotskiy L. S. Psixologiya. – Moskva: Mir knigov, 2000. – 1008 s.

2.Leontev A.A. Psixologiya obsheniya. 2–e izd., ispr. i dop. – M.: Smыsl, 1997. – 365 s.

3.Rubinshteyn S.Ya. Eksperimentalnыe metodiki patopsixologii. –M., 1999. – 448 s.

4.Djuraeva B.R., Tojiboeva H.M., Nazirova G.M. Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarga ta'lim–tarbiya berishning zamonaviy tendentsiyalari // Toshkent, – O'zPFITI. – 2015. 112 bet.

5.Ermolova T.V., Mesheryakova S. Yu., Ganoshenko N. I. Osobennosti lichnostnogo razvitiya doshkolnikov v predkrizisnoy faze i na etape krizisa 7 let // Voprosi psixologii – 2009 № 1 s.50–52.

6.Tajbenova S.S. Ona tili darslarida o'quvchilarga nazariy bilimlarni amalda qo'llashni o'rgatish metodikasi (Ta'lim qozoq va o'zbek tillarida olib boriladigan boshlang'ich sinflar misolida) 13.00.02 – Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (qozoq va o'zbek tillari) pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PHD) dissertatsiyasi avtoreferati. Nukus – 2018.